

УДК 008

Георгій Кожолянко**РОЛЬ І МІСЦЕ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЛІГІЇ В ЖИТТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ЗА ПРАЦЯМИ В. ШАЯНА)**

У статті досліджується внесок українського вченого другої половини ХХ ст. Володимира Шаяна у дослідженні давньої дохристиянської етнічної віри українців та культурних змін у їх житті з запровадженням на українській етнічній території християнства.

Ключові слова: віра, культура, мова, релігія, писемність, християнство, обрядовість.

Kojolianko G. The Importance of Ethnic National Religion in the life of Ukrainian People (in works of V. Shayan)

The body of the article open on to canvases the contribution of Ukrainian scholar Volodymyr Shayan who worked in the late 20th century into study of ancient pre-Christian ethnic belief of Ukrainians and cultural changes in their lives with introduction Christianity on Ukrainian ethnic territory.

Key words: belief, culture, language, religion, literacy, Christianity, ritual rites.

Кожолянко Г. Роль и место этнонациональной религии в жизни украинского народа (за работами В. Шаяна)

В статье показан вклад украинского ученого второй половины ХХ ст. Владимира Шаяна в исследование давней дохристианской веры украинцев и культурных изменений в их жизни после введения на украинской этнической территории христианства.

Ключевые слова: вера, культура, язык, религия, письменность, христианство, обрядность.

В українській етнологічній та філософській науках творчість В. Шаяна є маловідомою. До проголошення незалежності України дослідники української культури, які з різних причин перебували в еміграції, вважалися буржуазними націоналістами, і їх праці були заборонені.

Український вчений другої половини ХХ ст. Володимир Шаян був видатним етнологом, культурологом, філософом, поетом, мовознав-

цем. У своїй філософській концепції він поділяв погляди Г. Сковороди, хоча значно далі пішов у розробці питань етики і соціології. Також В. Шаян був практиком і теоретиком українського націоналізму.

Незважаючи на те, що В. Шаян досліджував питання історії дохристиянської української віри, зробив один із перших аналізів «Велесової книги», дав пояснення національної української символіки – синьо-жовтого прапора та тризуба, вказав на місце в культурі українців річок Дніпра, Дунаю, Дністра, вивчав питання ролі Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олега Ольжича, Юрія Федьковича, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та ін. у духовному житті України, його праці й досі в Україні публікуються дуже рідко і вибірково. Щодо оцінки діяльності цього вченого у сфері етнології, мовознавства і філософії, то єдиною на сьогодні є загальна характеристика його життєвого і творчого шляху у передмові Лариси Мурович до праці В. Шаяна «Віра предків наших», виданій уже після його смерті, у 1987 г. у Гамільтоні (Канада) [3, с. 7-17]. Обнадійливо пророчими були слова Л. Мурович, висловлені у цій же передмові: «Творами професора В. Шаяна будуть цікавитись і їх аналізувати науковці й літератори в майбутній вільній Україні» [3, с. 15].

В. Шаян опублікував у Лондоні чимало збірок своїх поетичних творів: «Орден Бога Сонця» (1962), «Повстань, Перуне» (1964), «Гімни Землі» (1965), «Слово золотої діадими» (1963), «Балада лісового шуму» (1965), «Балада про Святослава» (1965) та ін. Окремі поетичні твори публікувались у журналах «Орден», «Світання» та інших емігрантських часописах.

Мовознавчі праці з ділянки порівняльної лінгвістики В. Шаяна («До праісторії української мови», «Походження назви рік Дунай, Дніпро, Дністер») вміщують у собі як мовознавчі, так і етнологічні проблеми.

Займався вчений також перекладами з інших мов на українську («Слово про похід Ігоря», «Гімни Ригведи і Атхарваведи» та ін.).

Народився Володимир Шаян 21 серпня 1908 р. у Львові у родині службовця (батько був працівником залізниці), мати походила з селянського роду із с. Добростани. Навчався у Львові у гімназії та Львівському університеті, де оволодів знаннями з філософії, санскритської, німецької та англійської мов. У 1944 р. він емігрував до Аугсбурга, а через деякий час до Лондона (Англія), де й прожив до свого останнього дня. Помер В. Шаян 15 липня 1975 р. від хвороби серця.

У Лондоні науковець працював директором бібліотеки ім. Т. Шев-

ченка при Союзі українців Британії, неодноразово обирався у керівні органи СУБ, був членом і президентом Української вільної академії наук, головою Спільки вільних журналістів.

При оцінці життєвого шляху привертає увагу те, що головною метою життя В. Шаяна була політико-релігійна діяльність. Ще у 1934 р., 26-річним юнаком, перебуваючи в етнографічній експедиції у Карпатах серед гуцулів, він захопився етнографією і усною народною творчістю українців. Саме в цей час з'явилась думка відродити староукраїнську віру через створення громади послідовників під назвою Лицарський орден [3, с. 12].

Щодо дослідження В. Шаяном питання ролі і місця етнонаціональних і національних релігій у житті певного народу, то це питання в наукових працях ще не розроблялось.

Серед наукових праць, присвячених релігійній тематиці, можна назвати такі: «Великий Бог», «Аналіз Влес Книги», «Найвище Світло. Студія про Сварога і Хорса», «Найвища Святість. Студія про Свентовита», «Про Перуна знання таємне», «Богиня Світання», «Біблія як ідеологія», «Джерело сили української культури», «Проблема української віри» та ін.

Зокрема, праця «Проблема української віри», що була опублікована вперше у 1946 р. в Лондоні в журналі «Орден», ще за життя автора витримала три видання, а у 1987 р. включена до часткового зібрання праць В. Шаяна «Віра предків наших» [4, с. 466-477]. У ній вчений звертає увагу на відомі писемні джерела, як, наприклад, «Слово про похід Ігоря», за якими простежується велика давня історія України, і стверджує, що багатотисячолітня дохристиянська історія українців загинула з приходом на терени України християнства. Він вказує, що з утвердженням при владі «Володимир покидає слов'янсько-українську віру своїх предків і приймає віру християнську. За допомогою привезених чужих священиків і державного апарату поширює християнізм головно примусом і робить його державною вірою» [6, с. 5-6]. І власне, християнство утрималося на українських землях лише завдяки тому, що тут виробилась своєрідна форма двовір'я, при якій тиск з боку християнських провідників поєднувався з певним компромісом у справі збереження залишків староукраїнської віри або включенням останніх до канонів християнства.

Багато уваги приділив В. Шаян дослідженню давньої слов'янсько-української писемної пам'ятки – «Велесової Книги». У вступній частині аналізу цієї пам'ятки під назвою «Студії Книги Велеса» дослідник дає таку оцінку давньому писемному джерелу українців: «У Книзі

Велеса знайдено численні пов'язання цієї традиції і власне – і це найважливіше – добу одержимості національною вірою, ідею її оборони перед наступом християнізму, а у ще старших часах перед наступом грецької експансії в добу її колонізації Причорномор'я» [4, с. 77].

У листі-зверненні до друзів від 7 червня 1968 р. він писав: «Для Музею і для науки існує перш за все автентичність матеріалу, в даному випадку дощечок, чи табличок, яких дослідження дає найпевніші докази про їх вік, матеріал письмовий, тощо. Мене переконає щирість текстів, як виразу віри. . . Це автентичність самої віри в її первісній формі» [4, с. 40].

Намагаючись показати, що таке віра народу і яке вона займає місце в його культурному житті, В. Шаян звертає увагу на те, що в дохристиянські часи в українців віра не була відірвана від життєвих процесів. Віра і пов'язана з нею обрядовість були складником як всього господарського, так і культурного життя. Щодо християнства, то воно стоїть осібно від життєвих процесів індоєвропейців, з чітким проявом віри, яка формувалась на основі історичного і суспільного розвитку юдейсько-семітського народу.

У вірі народу знаходять свій вияв найвищі ідеали етносу. Своє ставлення до Бога, до світу, до людей, власне, і розуміння себе самого, свого місця на Землі і в Природі народ проявляє через віру.

Якщо в рисах характеру народу є нахили до жорстокості, прагнення винищувати і підкорювати інші народи, то і в уяві його Бог буде жорстоким тираном, буде виступати у вигляді жорстокої людини, наділеної абсолютною владою. «Він може копнути тебе ногою, Бог у такому уявленні гнівається, піниться зо злості, «розливає чашу свого гніву», жалує своїх вчинків, складає договори з народом, відпочиває змучений тощо. Своє прагнення грабунку і морду та винищування інших народів такий нарід проголошує як накази свого Бога. Цей «Бог» наказує йому вирізувати мечем усіх мужчин із кожного здобутого міста і дозволяє насилувати взяті до неволі жінки. Словом свого злого диявола, втіленого в своїй душі, такий нарід піднесе на Божий престіл і буде почитати його як «Бога» [6, с. 7].

У «Святому письмі» християн записані повчання для юдеїв, як вони повинні поводитись з іншими народами, які стоять на їхньому шляху до зверхності. «Коли прибудеш до якогось міста, щоб його здобути, предложиш йому мир. . . А коли дасть тобі його Господь, Бог твій, у твою руку, тоді заб'єш у нього вістря меча кожного мужчину» [1, Мойсей V. 20. 10-13].

Такі повчання запрограмовані в основі християнського вчення щодо

чоловіків. Щодо жінок, то їх має чекати інша участь. «А як побачиш між в'язнями гарну жінку. . . Тоді впровадиш її до свого дому. . . відтак увійдеш у неї, а вона буде тобі за жінку. А якщо вона тобі потому не подобається, тоді випустиш її. . . » [1, Мойсей V. 21. 11-14]. Такі повчання йдуть від Бога через Мойсея. Тобто, який ідеал у народу, то такого мають і Бога.

У праці «Біблія як ідеологія. . . » дослідник зазначає: «Читаємо отже уважно всі ті місця Біблії, в яких нарід жидівський устами своїх пророків чи «Бога» формулює свій власний закон і своє відношення до других народів і релігій. Саме ця програма, саме це відношення до інших народів скаже нам найбільше просто, що хотів даний нарід довершити в історії людства. Із неї ми побачимо, чи він був творчий чи руйнуючий. Вивчаю чи цю програму, дійдемо до непохитного висновку, що Біблія є вицвітом жидівської расовости, жидівської виключності і жидівського геноциду, тобто пляну систематичного вбивання чи винищення інших народів, як побачимо всіх інших народів» [2, с. 7].

В інших народів, вказує В. Шаян, існують уявлення про богів як найкращих, ідеальних людей, наділених прикметами їх національного характеру. У своїх богах бачать вони ідеали своєї людяності.

Віра народу дає уявлення про духовне життя. Через віру проявляється духовне існування людини. У праці «Проблема української віри» В. Шаян робить висновок, що за вірою народу можна пізнати глибину душі і характер народу. «Не треба нічого доброго сподіватись від народу, якого віра наказує йому вирізувати мечем усіх мешканців міста і таким чином здобувати цілий світ» [6, с. 8].

Що в такому разі означає заповідне християнське «Не убий!»? Означає – не убий свого одноплемінника, тобто юдея, а всіх інших можна і треба вбивати аж «до моря останнього». Або ж, що може означати «Не ошукай!», «Не перелюбствуй!». Всі ці повчання і накази зобов'язували і впорядковували життя тільки в межах суспільства юдеїв. Тому не є дивним те, що для своєї етнічної релігії юдеї використали власне лише книги повчань Мойсея, а для інших народів підкинено, як інтернаціональну релігію, – християнство з використанням тих самих книг Мойсея та Нового Завіту.

Дату хрещення Русі В. Шаян називає нещасливою датою і ставить питання, чи справді культура України починається від релігійної реформи князя Володимира? Поряд постає й інше запитання: що втратив народ із втратою своєї віри? Вчений дає відповідь: «Він утратив найбільшу свою цінність, свою героїчну літературу, а враз із нею свої героїчні ідеали, своє усвідомлення окремішности, свій відмінний і

єдиний шлях власного розвитку, найглибшу основу, джерело власної культури» [6, с. 10].

Аналізуючи найдавніші писемні пам'ятки українців, такі як «Слово про похід Ігоря», «Повість минулих літ», В. Шаян констатує, що існувала в дохристиянські часи багата і велика староукраїнська героїчна поезія. Північні билини, окремі місця в літописах, народні думи незаперечно підтверджують це. Далі він ставить питання: що ж сталося з цією літературою? Які безглузді вандали посміли її знищити? І одразу ж дає відповідь: ця героїчна поезія і традиція пропала тому, що її витиснуло і знищило християнство. Отже, українська героїчна література не тільки не почалась із приходом християнства, але, навпаки, з його приходом вона закінчується.

А як же все-таки збереглися ті незначні відомості про давню українську культуру дохристиянських часів у томі ж таки «Слові»? В. Шаян дає відповідь і на це питання: «Тільки завдяки компромісному становищу автора «Слова» до християнізму збереглася чудом ця єдина пам'ятка, щоб скласти свідоцтво про існування великої літератури, яка пропала?»

А скульптура? Статуя Перуна, виконана з золота й срібла, напевне не була замовлена у Греції. Це мистецтво пропало. Заступила його візантійщина. Сьогодні митці шукають українського стилю в мистецтві. Шукайте його на дні Дніпра!

Що ж сказати про мудрість народу, про його космогонію, міфологію, теологію, етику і т. д. ? Не зачалася українська культура в 988 р., але пропала» [6, с. 13].

У праці «Віра народів і їх історія» дослідник ставить собі і нам питання: а де ж священні книги українців? «Невже було тільки декілька назв «ідолів» і ніякого змісту, ніякого вчення, навіть ніякого здогаду, що вони могли існувати?» Замість цього – заперечення, що існувало письмо всупереч свідченням історичних документів самих християнських джерел. Тут автор робить висновок про причину зникнення давніх українських писаних матеріалів про історію і культуру власного народу: «Це є знищення, «щоб і сліду не стало», як сказано в Біблії» [4, с. 52].

У праці «Джерело сили української культури» В. Шаян зазначає: «З проявами двоєвір'я християнська церква вела нещадну боротьбу. Наслідком було те, що – з одного боку – зникали або й винищувались дохристиянські обряди і звичаї, як цього, наприклад, домагався пізніший теоретик цього напрямку Іван Вишенський, а з іншого боку, на ці звичаї наверхувалася тоненька верства християнізму. Фольклор

знайшовся упослідженим, як щось нижче, народно-селянське, засуджений у зміслі морального знецінення, призначений на знищення. Так пропала «неписана» література самої ж лицарської доби, література типу поем Бояна чи поем «Слово про похід Ігоря», хоч саме «Слово» збереглося, можливо, завдяки його християнським елементам, бо ж зберегти літературу серед історичних бур і розгромів можна було тільки в монастирях» [5, с. 18].

На зміну давній багатій культурі українців, на зміну Богам Природи прийшов Бог, який сам себе називає «мстливим і зависливим» [1, Мойсей, V, 5. 9]. За його наказом нищатьс я св ятин і народу, всі св ященні гаї, св ятилища, жертovníки. У тій же п'ятій книзі Мойсея закликає християнський Бог: «Збурите дощенту всі місця, на яких служили народи, які ви здобудете, на горах високих і на горбках і під кожним зеленим деревом.

І порозвалюєте їх вівтарі і поламаєте їх статуї, спалите теж їх посвячені гаї і образи Богів їх порубаєте і зітрете їх ім'я з цього місця» [1, Мойсей, V. 12. 2-3].

Чи це заклик «доброго Бога» до миру і благополуччя, чи заклик до зверхності і насилля? Відповідь зрозуміла без окремих пояснень. На зміну етнічній релігії, яка проголошувала пізнання Бога і його пошанування як найвище втілення Природи, пропагується інтернаціональний Бог як уособлення підступності, мстивості, лукавства, Бог, який проголошує основним у житті віру в нього, а не пізнання і розуміння всього, що відбувається в світі.

В. Шаян у своїх дослідженнях, присвячених питанням культури і релігії, відзначає, що на зміну давній дохристиянській культурі прийшла культура Візантії. Чужі єпископи, чужа література, чужа культура, тисячоліття обману українського духу, боротьба і знищення української культури. Формується нігілізм до почуттів національної відмінності. Християнство принесло на українські землі церковні і політичні закони, втручання священнослужителів у державні і політичні справи.

Особливо чітко позиція християнських зверхників проявилась на українських теренах у часи визвольної війни другої половини XVII ст. З цього приводу В. Шаян писав: «Папа римський посилає посвячений меч польському королеві і пише листи за листами до польської шляхти, щоб воювала вона схизматиків. А патріарх посилає подібний меч Хмельницькому, посвячений на гробі Христа. Щоб замість за окреслену державність і національну волю два народи билися за... того самого християнського Бога, а також за перемогу східної чи західної церкви» [6, с. 18].

Розробляє дослідник також окремі питання національної релігії українців, як, наприклад, вчення про Бога Сварога у праці «Найвище Світло. Студії про Сварога і Хорса». Найвищим джерелом Світла і Світу вважали давні слов'яни-українці Небо: «Джерелом цього Світла уважали наші прапредки слушно Найвище Небо. Не одну Зорю, хоч вона найяскравіше світить світлом Юпітера, не одне навіть Сонце, Божественне Світло Дня, але всі зорі найвищі разом і ще вище над ними Найвище Небо, саме Найвище, саме Джерело і Першоджерело Світла, а отже – і нашого Світу. . . Світло – це для неї також Добро, Щастя, Життя, Натхнення, усе найкраще, що знає і знає» [4, с. 148-149]. Він намагається розібратись у питанні, чому наші прапредки вибрали саме Небо за найвищу Святість та дає пояснення словам «Свар», «Сур», «Суть», «Сонце», наводить приклади згадок цих слів у текстах «Риг-веди» та ін.

Цікавою є загальна оцінка великим українським вченим змін, які відбулись в історії українського етносу з прийняттям християнства. «Коли зважимо далі найважчу втрату нашої дохристиянської історії, тоді зрозуміло, що це є втрата найбільша. Нарід без історії є історичним безбатченком. Він затрачує основу основ своєї національної свідомості. Ми втратили її найважливішу частину.

І врешті втрата самої віри – власної, нашої прастарої віри, виплеканої тисячами літ прапредками для наших прапредків, поглибила наше оце «безбатьківченство» в історії, почуття без власного духовного ґрунту, без віри самої нації у своє власне завдання і велич призначення в історії, коли зважимо втрату і затрату почуття своєї духовної і культурної первородності, коли зважимо всі ті втрати, а зокрема наявний факт затрати нашої старовинної героїчної віри і літератури, про яку так виразно засвідчує «Слово», а разом з тим затрату героїчної постави супроти життя, оте духовне загнuzдання нації, що має своє завершення в її комплексі меншовартості і почуття огидного рабства, що з ним ціле життя боровся пророк Шевченко, Франко, Леся, . . . тоді кожна незасліплена людина мусить признати, що баланс християнізму в Україні є не тільки від'ємний, але нищівний» [6, с. 20].

Цікавим є ще одна думка вченого про найвище всесвітнє завдання народу, його світову місію. Якраз у вірі проявляється світове покликання народу, такою мірою, наскільки він її усвідомлює. Віра – це найвища цінність народу.

Досить повчальним є висновок: «Нарід, який не слухає своїх пророків, гине» [6, с. 8]. Аналіз праць з духовної культури таких українських пророків, як Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Драго-

манова та багатьох інших, показує, що ці титани української думки закликали українців не покидати рідної давньої української віри. Лише у власних духовних цінностях може відбутись відродження народу.

В. Шаян звертає увагу на те, що на довгому шляху блукань український народ через збереження залишків своєї віри не загинув. «Народність збереглася у найвідсталішій верстві народу, у гушавині простолюдыя. Там відкриють цю народність ті, які зачали прозрівати, і відтоді зачнеться процес самоусвідомлення відродження народу» [6, с. 10].

Дас відповідь у своїх дослідженнях з проблем української культури В. Шаян і на питання, який вихід із складного становища українського етносу щодо розвитку національної культури і становлення нації в новітній час. Він пише: «Відродження нації не може бути завершене без відродження її власної віри, як виразу її відчуття Бога, як вияву всесвітньої місії української нації, – стати Нацією-Лицарем, нацією творцем нової доби в історії Людства [6, с. 20].

Література:

1. Біблія. – В-во Б. Геце, 1939.
2. Володимир. Біблія як ідеологія. Студія із ділянки порівняльного релігієзнавства. Орден. – Лондон, 1970.
3. Мурович Л. Передмова. Володимир Шаян. Віра предків наших. – Гамільтон, 1987.
4. Шаян В. Віра предків наших. – Гамільтон, 1987.
5. Шаян В. Джерело сили української культури. – Лондон, 1972.
6. Шаян В. Проблема української віри. – Лондон, 1972.